

Entorn del verb MANERE i dels seus derivats

Montserrat VILLAS I CHALAMANCH

1. INTRODUCCIÓ

El nostre treball ha intentat de fer un seguiment del verb del llatí clàssic MANERE i de plasmar-hi els seus derivats en les llengües romàniques. En aquest procés s'encabeixen a voltes diverses disciplines, com l'antroponímia, la toponímia (l'onomàstica) i la cultura popular, disciplines de vegades menystingudes o menysvalorades sense tenir en compte que han estat de gran ajut als lingüistes o filòlegs, i als historiadors, antropòlegs o etnòlegs.

La tria del verb MANERE ha estat deguda a l'existència de derivats com *mas*, *masia* o *mainada*; no gensmenys, un cop ens hem endinsat en el treball, hem comprovat que els derivats abracen un ventall tan ampli i ric, que ens ha permès de descobrir i enriquir-nos amb tot un món meravellós de lexemes que es relacionen o envolupen.

Quant a la metodologia, esmentem les etimologies fornides, sobretot, per Coromines, sense, tanmateix, bandejar les proposades per altres lingüistes. Anotem les parles romàniques amb un ordre est-oest (fem menció, altrament, de diverses llengües germàniques, cèltiques, eslaves, i del basc), i palesem les evolucions sofertes pels mots. Pel que fa a la derivació, l'hem destriada en sufixació i prefixació, i els hem donat la corresponent numeració. Dins de la derivació per prefixació o dins de la sufixació, més nombrosa, també hi ha derivats, els quals els grafiem amb una lletra de l'alfabet per poder traspuar una classificació més nítida i menys feixuga.

2. EL VERB MANERE

L'arrel indoeuropea MAN-, MEN-, té la idea de «quedar, restar, romandre». Aquesta arrel passà al vèdic *ma-mandhi* («queda't»), al grec *menô* («quedar») i al llatí MANERE («quedar»). El verb del llatí clàssic MANERE s'extingí de pressa en el període romànic de la Romània i ja era decadent al llatí vulgar. Observem, però, casos de *maner* fins al s. xiv en portuguès, castellà i occità (Meyer-Lübke creu que de l'occità passà a l'antic italià *maniere*, el qual palesa diftongació i conservació de la vocal àtona final). Notem que a Iscles (entre Isàvena i Ribagorça) sembla que no fa pas gaire encara es conservava l'arcaisme català *maner*. Les formes impersonals tingueren, tanmateix, més vigència: portuguès antic (1) i castellà antic i clàssic *manida* («estada, mansió»), *manido* («estantís», amb sonorització

de l'oclusiva intervocàlica —pròpia de la Romània Occidental—, la qual sembla deguda al substrat cèltic), i català arcaic *manentia* («riquesa», sense palatalització) i *manent* («ric»), el qual resta com a cognom. L'occità antic també conservava *manentia* i *manent*, tal com el català. El francès antic tenia *maneir* (amb diftongació, influïda, segons Wartburg, pel superstrat germànic) i *manoir* (amb dissimilació); el normand i el picard mantenen *-ei-*, mentre que el francià es dissimilà. L'engadinès mostra *manair* (amb diftongació). L'italià antic palesa *maniere* (amb diftongació i conservació de la vocal àtona final) i *manere* (amb conservació de la vocal àtona final). El romanès evidencia *mînea* (la desinència de l'infinitiu ha caigut i la vocal llatina *á* situada davant d'una nasal es tanca en *a#* (com en albanès) i després en *î* (el tancament en *î* és present en les llengües eslaves, i en el cas del romanès s'efectua a causa del superstrat eslau i de la influència de l'hongarès (llengua no indoeuropea). De l'engadinès i del romanès encara se'n mantingueren alguns rastres en el període romànic. L'anglès (2) mostra *manor* (*manoir*, amb monoftongació). El verb MANERRE ha deixat molts derivats en les llengües romàniques.

2. 1 Derivats per sufixació

2. 1. 1. Llatí *mansum*

Mansus, *mansum*, el participi i supí de MANERE, fou, possiblement, la base d'un substantiu abstracte **mansus* («fet, acció de romandre, d'estar-se en un lloc»), car MANERE s'usà en els segles post-clàssics amb el sentit d'«habitar, residir, estar-se».

És en el català i en l'occità on *mas* (la *-m* final i la *-u* han caigut i han sofert l'assimilació -NS- > -S) ha tingut vigència i es conserva fossilitzat en corònims i cognoms, i com a mot viu en el valor d'«edifici rural d'habitació i conreu». La forma catalana penetrà a l'aragonès, igualment com els derivats *masada*, *masadero*, *masía* i *masería*. La forma *manso*, manllevada del baix llatí de Catalunya, ha tingut algun ús, no solament en el castellà local usat en terres catalanes, sinó també, des d'antic, per Aragó. Dins el català, *mas* es manifesta gairebé arreu, bé que a l'Empordà i al Rosselló hi ha una lluita entre *can*. . . (apòcope de «casa d'en») i *mas*. ; a més, l'ús de *mas* es percep com a més solemne, mentre el de *can* es té com a més familiar (el mot *casa* provinent del llatí CASA significava «cabana, barraca»). El significat etimològic de «petit edifici rústic o pastoril» no ha deixat de mantenir algunes supervivències toponímiques, sobretot als Pirineus; usat col·lectivament, es troba aplicat al conjunt de les cases o caseriu d'una població: és, doncs, toponímic, igual com en portuguès, gallec i castellà.

L'occità té *casa* i el francès antic *chiese*, el qual fou desplaçat per *maison*, si bé es manté *chez*, paral·lel del català *cal* (apòcope de «casa + el») *ca la* (apòcope de «casa + la») i *can* (apòcope de «casa + en»). El francès antic

chiese palesa que la vocal es tancà en *e* √ oberta i es diftongà; també tancà la vocal àtona final, i el francès, igualment com l'italià, palatalitzaren l'oclusiva velar sorda davant vocal palatal.

L'engadinès mostra *kéza* (tanca la *a* -en síl·laba inicial) i el friülès *káza* (amb variant *ka*, com el català). L'engadinès i el friülès són varietats retoromàniques. L'italià té *casa* i *chiesa*, aquesta amb el valor semàntic «església», «casa de Déu». El piemontès, llombardès, vènet i lucà mantenen la variant *ka*, com el català (3). El sard manté *dòmo*, i és, doncs, l'única llengua romànica que conserva el mot del llatí clàssic *domus*, puix que el sard és la llengua romànica més arcaïtzant. El dalmàtic tenia *kuosa* (amb diftongació) i *kesa* (amb tancament). El romanès té *casa*∓ (la *a*∓ romanesa procedeix de la *a* llatina en síl·laba inaccentuada).

Al castellanenc el mot *mas* sol sofrir l'apòcope *ma*. A Morella es distingeix entre *mas* (hisenda molt gran i antiga), *maset* (mot generalitzat al «mas») i *caseta* (habitatge petit i poc important). En la zona central valenciana, a la part de secà, l'ús de *mas* és més abundós que el d'*alqueria*; *alqueria* (el mot portuguès, castellà i català *alqueria* prové de l'àrab hispànic *qarîya*, «llogaret», «mas») és l'expressió pròpia del llenguatge formal i gent culta, ja sigui si pertany a terreny d'hort, com si no l'és.

Si bé *mes* (amb tancament de la *a*) perdura en el nord de França i el seu derivat *amaser* (amb prefix) es mostra en textos de Picardia, després s'extingí. Des del nord d'Itàlia fins al Friül es troba fossilitzat en corònims, bé que en el trentí i vènet trobem *mas* i *maso* (la U llatina esdevé O tancada). La forma romanesa és *mas*. El mot *mas* té en català diversos derivats per sufixació i prefixació, alguns dels quals han passat a l'aragonès, segons Coromines.

a) *Masa*. Té el sentit de «mas gran». Roman en corònims. És propi del morellà, i s'empra molt a l'aragonès.

b) *Masada*. Té el valor de «mas amb les seves terres». Conté el sufix llatí *ata*, el qual denota un sentit col·lectiu i intensiu. *Masada* presenta la *d* intervocàlica, característica de la Romània Occidental, la qual sembla deguda a la lenició cèltica. No és gaire corrent al català del Principat, però sovinteja al País Valencià i a l'aragonès.

c) *Masader*. *Maser*. *Maseria*. *Masader* deriva de *masada*, *maser* de *mas*, i *maseria* de *maser*. Contenen els sufixos llatins *-eriu* i *-ia*, els quals denoten ofici o professió, i procedència o indret. Són corrents a l'alcoià i al valencià, i es conserven a l'aragonès.

d) *Maset*. És un «mas petit» o «barraca». Conté el sufix llatí *-etu*, el qual palesa un valor de «petitesa». Sovinteja al sud de la línia Lleida-Saragossa i es conserva en coronímics i llinatges. Es manté en el bearnès *maset* i en el logudorès *mazedu* (amb sonorització de les sordes oclusives intervocàliques, tret propi de la Romània Occidental, la qual sembla deguda al substrat cèltic) (4).

e) *Masia*. Conté el sufix llatí *-ia* amb l'accentuació modificada per analogia del sufix grec. *Masia* és un derivat peculiar del català, estrany a l'occità, i que roman en corònims. És propi del català central. En principi tenia el sentit de «mas de pagesos, no propietaris», però aviat els mots *mas* i *masia* no es diferenciaren i prengueren el sema de «casa de camp de conreu».

En el parlar conservador i isolat de la Baronia de Rialb (català occidental) distingeixen entre *masia*, *mas* i *casa de pagès*: així, la *masia* és una casa més petita que una altra, de la qual es considera filial i se li reserva el nom principal. A les terres prepirinenques de Llevant, la *masia* —més modesta que el *mas* i sovint adjacent i dependent d'aquest, habitada en forma permanent per un pagès diferent, sovint amb vida econòmica més o menys lliure, però subjecte (amb rigor variable segons les èpoques) a dar-ne compte i tributar al del mas principal— és denominada *borda* (5). *Masia* té dos derivats per sufixació:

e. 1) *Masiaire*. Amb el sufix llatí *-ator* (potser introduït a través de l'occità), que denota ofici o professió.

e. 2) *Masienc*. Amb el sufix germànic *-ing*, que denota pertanyença.

f) *Masuc*. És un mas petit. Manté el sufix llatí *-ucu*, poc freqüent en llatí (i en català). Roman com a corònim al Lluçanès i Maestrat. Té dos derivats per sufixació:

f. 1) *Masuca*. Conté el sufix llatí *-uca*, poc freqüent en llatí (i en català). El sufix no ha sofert sonorització de l'oclusiva intervocàlica.

f. 2) *Masuet*. Derivat de *masuca*. *Masuca* i *masuet* són propis del valencià. El motiu pel qual aquests mots no han sofert la sonorització de l'oclusiva sorda intervocàlica potser hagi estat el fet que en aquests mots el fenomen de la sonorització no havia encara actuat, o que es tracta d'un cultisme, d'un préstec o d'un mot en el qual no es produí la sonorització per evitar homonímia. Però en copsar que no és cap d'aquests factors, potser podríem enllaçar-ho amb una altra situació. Així, tenint en compte que aquest mot és característic del valencià, ¿podríem proposar un sufix mossàrab (6)? Entre d'altres trets, el mossàrab palesa la conservació de les oclusives sordes intervocàliques. Tanmateix, el mossàrab no abraça solament elements fonològics sinó també morfològics, puix notem els sufixos mossàrabs *-atxo* (<-ACEU), *-itxol* (<-ICIU + -OLU), *-atx* (<-ACEU), *-itx* (<-ICEU), *-utx* (<-UCEU). En conseqüència, tal vegada podríem atribuir la conservació de l'oclusiva sorda intervocàlica en un mot propi del valencià a un tret mossàrab, o simplement el fet que sigui un sufix força estrany i poc freqüent en català propicià que no es sonoritzés.

g) *Masover*. Prové del baix llatí arcaic MANSUARIUS («encarregat d'un mas»), el qual amb la -U- confirma que MANSUS fou creat com un abstracte de la 4^a. declinació llatina. Conté el sufix llatí *-ariu*, el qual denota professió o ofici.

En romànic ha restat només en parlars perifèrics de l'imperi carolingi: a part del català (amb alguna expansió cap a l'aragonès), s'observa en el való antic *mansuier*, en el piemontès *masʃuvé*, canavese *masʃuver*. El català, piemontès i canavese —variant del piemontès— mostren l'assimilació -NS-> -S-, i el piemontès i el canavese la palatalització de la -s-> -ʃ-; el való —varietat francesa— no sofrí assimilació del grup consonàntic -NS- però manté la pèrdua de la labial i la diftongació.

En el català, és comú al català oriental i al rossellonès, si bé no és estrany a l'occidental ni al valencià. A més del valor «persona encarregada del mas», l'accepció s'estén a «llogater d'una casa». Té un derivat per sufixació:

g. 1) *Masoveria*. Deu ser el reflex del MANSUARIA llatí, i és present al roerguès —varietat occitana— *masoaria* (sense la labial). *Masoveria* conté els sufixos -er (ll. *ariu*), el qual funciona com infix, i -ia (ll. *ia*).

h) *Masifern*. El cognom *Masifern* pot venir de MANSUS INFERNUS («mas inferior, de baix»). Tal vegada hi ha una connexió amb el cognom Meifrén (potser l'antropònim germànic MAGINFRID) i amb el cognom *Serradesamfern*.

i) *Capmàs*. Té el sentit de «mas principal d'una pagesia», i d'aquí la forma «cap»+«mas». És un derivat per prefixació. En aragonès trobem la forma *cabomaso* (amb la bilabial sonora intervocàlica, a causa, sembla, de la lenició cèltica i característica de la Romània Occidental, i amb la conservació de la vocal àtona final, esdevinguda o ≥ tancada). L'occità palesa *capmàs*, el qual es conserva en corònims; modernament *cammàs*, amb assimilació de la nasal *m*. En francès de Normandia, Picardia i Borgonya mantenia *chiefmès* (el francès *chef* <*ll. CAPUM, probablement esdevingut **cabe* sota la influència de **cabeʃte*). Aviat es produí la diftongació i la palatalització de la velar, la fricativització de la sonora, i, en caure la vocal àtona final, esdevingué fricativa sorda i es féu la monoftongació. Al nord de França es mantingué el mot amb la diftongació). Té dos derivats per sufixació:

i. 1) *Capmasat*. Conté el sufix -at (ll. ATU) propi del participi passat, que s'adjectivitzà i se substantivitzà.

Els pagesos de Cerdanyola es divideixen en *capmasats* («grans propietaris») i *magallers* («els antics cabalers que els havien donat terres a artigar»), i tenen una disputa sobre si s'han de partir o no les terres comunals. El mot *magaller* deriva de *magall*, amb el sufix -er (<ll. *eriu*), propi d'ofici o professió. *Magall*, *magallar* són mots peculiars del català i occità d'origen incert i potser resultaren d'una combinació de *mallar* i *mall* amb els quasi sinònims *magolar* i *maganyar*, per un sentiment popular que cada una d'aquestes paraules era com una variant sufixal de les altres. El fet que *magall* fos pres com a símbol de la natura pagesívola podria suscitar la idea que fos derivat del llatí MAGALIA («cabanes de pastors»), però aquest terme no fou més que un mot púnic en llatí, d'estricta ús regional i

no generalment conegut, que no ha deixat cap descendència romànica (7). *Magaller*, *magall*, és, doncs, una creació secundària dels llenguatges mediterranis alpino-pirinencs per encreuament dels quasi sinònims *mallar*, *mall*, amb els altres quasi sinònims *magolar* («capolar, batre, fer contusió») i *maganyar* («ferir, esguerrar»), que són també mots occitans antics i moderns. *Maganhhar*, *magolar* i *mallar* semblarien mots de radical comú amb sufixos diferents que en modifiquessin una mica el significat. Era, per tant, ben temptador d'esmenar una mica *mallar* canviant-lo en *magallar* i després, paral·lelament, *mall* en *magall*.

i. 2) *Capmasia*. Conté el sufix *-ia* (<ll. *ia*). Té la significació de «lloc principal». Roman com a corònim.

j) *Mesó* (amb tancament, segurament influït pel castellà) o *maisó* (amb diftongació; la tendència a la monoftongació que té el català, ens fa suposar que *maisó* apareix per influència del francès i per manteniment del diftong arcaic). El llatí MANSIO tenia un valor de «permanència», «lloc on ens quedem o fem nit», «alberg, habitança», i per això el romànic antic mostra un significat d'«estatge, residència». Les llengües romàniques que mantenen aquesta forma han assimilat el grup -NS-> -S-:

El portuguès té *meijaNo*, amb caiguda de la nasal i nasalització de la *-a*, i palatalització sonoritzada. El gallec i castellà mostren *mesón*, amb manteniment de la nasal final (8).

El català *mesó* o *maisó* sempre tingué una escassa vida, bé que reforçada per la influència del francès *maison*, que antigament no era encara ben sinònim de *casa*, ja que existia el mot francès *chiese*, i s'aplicava més aviat a grans llocs de residència: d'aquí l'aplicació preferent, també en català arcaic, als edificis d'habitatge i residència d'organitzacions religioses i feudals, com les dels grans ordes i monestirs. En el català arcaic hi hagué una segona accepció, que és la d'«edifici residencial que hi ha al costat d'un castell». Ja devia, però, adjuntar-s'hi la influència del francès i de l'occità, llengües que barrejaven amb el català els frares dels grans ordes militars i d'altres (Cluny, Cister. . .), tal com passà en portuguès i castellà. Més tard la influència *afrancesada* és evident, i el mot ja s'ha reduït a terme noble o oratori. La parla popular, d'indrets isolats, conserva, tanmateix, el matís de «casa de pagès menuda i de poc rendiment», «casa petita del poble», igualment com ha succeït a la Baixa Alvernia, puix a Occitània el mot entrà en decadència després del període trobadoresc, bé que amb menys radicalitat que al català. La toponímia catalana, amb força corònims *La Mesó*, palesa una romanalla de l'ús arcaic del català pre-literari, i no cap afrancesament. El cognom català *Masó* i *Mesó* no s'ha de confondre amb *Massó*, que ve de *maçó*, derivat del mot francès *maçon*, ni amb *Massot*, provinent de l'àrab *Ma ʿuʿd*, d'on, tal vegada, deriva el topònim *Massoteres*.

L'occità mostra *mazo* i el francès *maison* (amb diftongació influïda, segons Wartburg, pel superstrat germànic). L'engadinès té *maschun* i

l'antic italià *magione* (ambdós amb palatalització, si bé la de l'antic italià és sonoritzada. L'antic italià *magione*, que, segons Meyer-Lübke, prové del francès, conserva la vocal àtona final). El bergamès —variant del llombard—, trentí i veronès —variant del vènet— palesen *mazun*. El logudorès i l'antic campidanès plasmen *masone*, mentre que el campidanès modern *mazoni* (amb tancament). Notem que el dalmàtic tenia *nos~~un~~* (amb labialització de la *a*- i palatalització), igualment com el serbo-croat (9). Té dos derivatius per sufixació:

j. 1) Mesoner. Prové del ll. MANSIONARIUS. El galleg i castellà palesen *mesonero* (amb manteniment de la vocal àtona final, esdevinguda o≥ tancada), i si bé el català *mesoner* no és normatiu, en tenir el mot *mesó* recollit per Coromines (bé que no sigui normatiu), es podria formar un derivatiu *mesoner* (amb pèrdua de la vocal àtona final). L'occità *maisnier* i el francès antic *maisnier* mostra diftongació i síncope de la vocal pre-tònica i caiguda de la vocal àtona final. L'engadinès palesa *maz~~nera~~* (amb palatalització i síncope de la vocal pre-tònica) i el llombard antic *masenar* (amb pèrdua de la vocal àtona final).

Hem assenyalat el derivat patrimonial del mot llatí MANSIO («mesó»), però tenim un derivat per via sàvia o culta que manté el grup consonàntic llatí sense assimilar i abasta el valor de «lloc d'estada senyorial»:

j. j) Mansió. El portuguès plasma *mansaNo* (amb caiguda de la *-n* final i nasalització de la vocal *-a-*). El galleg i castellà tenen *mansión*, amb manteniment de la *-n* final. El català palesa *mansió*, amb caiguda de la nasal *-n* final. Té un derivat per sufixació:

j. j. 1) Mansionari. Conté el sufix llatí *-ariu*, que denota pertinença. El portuguès, galleg i castellà mostren *mansionario*, amb conservació de la vocal àtona final, esdevinguda o≥ tancada. El català plasma *mansionari*, amb pèrdua de la vocal àtona final.

j. 2) Mainada. Prové del llatí *MANSIONATA. Igualment com a MANSIO, les llengües romàniques han assimilat el grup llatí *-NS-> -S-*. El «conjunt de gent que s'aplegava o allotjava en una casa» es digué en galleg i castellà *mesonada* (amb manteniment de la vocal pre-tònica i sonorització de l'oclusiva sorda intervocàlica, la qual sembla deguda al substrat cèltic i és pròpia de la Romània Occidental). El galleg i castellà antic *mesnada* (amb síncope de la vocal interna) fou primitivament «conjunt d'homes a sou d'un senyor i que vivien a casa seva», i després significà «tropes».

En català i occità primitiu hi ha *maisonada*, en català arcaic i occità *maisnada* (amb síncope de la vocal interna). Meyer-Lübke creu de l'occità *maisnada* provenen les formes del castellà, de l'antic italià i del sicilià, però Coromines no ho pensa així.

En francès antic, *maisniee* (amb diftongació i manteniment de la vocal àtona final) i *maisonage*, aviat *maisnage* (amb síncope de la vocal interna), i tot seguit *ménage* (amb monoftongació i assimilació), que tingué el valor

d'«administració domèstica», i d'on es prengué el castellà *menaje* («conjunt de mobles d'una casa»). En italià antic anotem *masnada*, en piemontès *mazna* (amb sonorització i caiguda de la consonant i vocal finals), i en sicilià *masunata* (l'oclusiva sorda apareix, òbviament, sense sonoritzar, car el sicilià pertany a la Romània Oriental).

El logudorès palesa *mazonada*. Observem ara que mentre l'italià antic i el piemontès plasmen la síncope de la vocal interna, el sicilià i el logudorès la conserven. El català modern mostra *mainada*, car la s sonora (/z/) davant de consonant sonora esdevé /i8/ intervocàlica (vaslet>vailet; Asner>Ainer), i aquesta i intervocàlica se suma amb la del diftong arcaic *ai*, per la qual cosa *maisnada* quedà ben aviat reduïda a *mainada*. El sentit col·lectiu i d'ampli abast de *mainada* restà aviat fixat en la seva aplicació a gent, i més sovint a gent lligada a una família o que en forma part.

Diferentment de les altres llengües romàniques, el lexema *mainada* acabà restringit ja del tot a la família, per designar la part que exigeix per excel·lència les atencions familiars: els fills. Després, tanmateix, l'accepció s'estengué a un ús col·lectiu dels infants, de tots els nens, sense relació personal ni parentiu. Encara roman, nogensmenys, algun valor semàntic de l'ús antic entre la gent de muntanya, evidenciat en un «bona mainada» referint-se a «bona gent».

Mainada s'empra en el català oriental, bona part de l'occidental i en el rossellonès. És força comú a l'àrea del català central, bé que a la zona barcelonina li fan concurrència *quitxalla* (variant velaritzada i africativitzada de *xicalla*, corresponent al castellà *chiquillada*, i que conté el sufix llatí *-alia*, que denota col·lectivitat) i *canalla* (el gallec, castellà i català *canalla* prové del mot *ca*, «gos», amb la nasal etimològica, i té el valor de «munió de gent baixa, de gent menyspreable», «persona vil», «munió de criatures»). El col·lectiu *canalla* com a «conjunt de nens» es presenta també en parlars castellans i especialment gallecs. És també un mot comú del Nord de Portugal, als Alps (*Kanayun*), i especialment en els parlars rètics orientals (a Conchio *Kanáie*, amb manteniment de la vocal àtona final, i a Erto i Friül *canai*). El mot *mainada* sofrí un fenomen d'individualització en occità i en parlars francesos, tal com palesa l'occità *mainat* («nen»), conservat a Catalunya com a cognom i el francès antic *meyné*, bé que tingués el sentit de «criat». En gascó (varietat occitana que s'atansa força a l'aquità, si bé, a causa de la seva gran personalitat, Rohlf's proposà de classificar-lo com a llengua diferenciada de l'occità) *mainada* és el femení del masculí *mainatge*, i en aranès (variant del gascó) *mainada* és la «nena, noieta». Així, en aranès per a dir «quitxalla, mainada» s'empra *mainadera*. Aquest valor de *mainada* com a «nena» s'usa també a part del benasquès i ribagorçà.

Als Alps occidentals *mainada* ha passat també a individualitzar-se. Té dos derivats per sufixació:

j. 2. a Mainader. Conté el sufix llatí *ariu*, propi de professió o ofici. Derivat

del sentit medieval «cap de mainades militars, cap d'un estol de guerrers». En occità, partint de la noció de «grup familiar, grup d'una mateixa casa», s'arriba a «llinatge de. . . , casal de. . . , dinastia».

El mot català *mainadera* (amb el morfema de femení) s'usa per a denominar la persona encarregada de l'educació dels nens).

j. 2. b Mainatge. En baix llatí arcaic es formà, des de MANSIO (o de l'ètim MANSION-ATA del nostre mot), un derivat MANSIONATICUS que tenia el sentit de «conjunt de la casa d'un personatge». Apareix, per tant, *mainatge* (per síncope de la I posttònica i la sonorització de l'oclusiva sorda intervocàlica, tret propi de la Romània Occidental, el qual sembla degut a la lenició cèltica) amb el valor col·lectiu d'«infants». Més tard, i sens dubte reforçant-ne el valor col·lectiu mitjançant un plural *mainatges*, se n'haurà extret el singular *mainatge*, que ha restat com a designació de l'«infant» o «noiet» en una zona que abraça la Gascunya i part del Llenguadoc; és el mot general a l'aranès, s'estén fins al Bearn i arriba al francès de Poitou (*menaje*). El català *mainatge* és propi del rossellonès i capcinès, amb el sema de «nois grandets» o «nadons». Té dos derivats per sufixació:

a) Mainatgeria. «Criaturada». Conté el sufix llatí *ia*.

b) Mainatjó. «Infantó». Conté el sufix diminutiu *-ó*, que prové del sufix llatí *onu*.

2. 2. Derivats per prefixació

El verb llatí *MANERE* rebé l'afegiment de tres prefixos:

2. 2. 1. *IMMANERE*

Té el sentit de «que roman dins d'una cosa». L'infinitiu no es conserva a les llengües romàniques (llevat del francès), però palesa dos derivats. El portuguès mostra *imane* (igualment com el gallec, castellà, francès, italià, conté la desinència del participi de present llatí i la vocal àtona final, bé que el català i el francès no conservin la vocal àtona final), i *imanència* (com el gallec, castellà, català, francès i italià conté el sufix llatí *entia*, el qual manté la desinència del participi de present llatí, amb palatalització, amb el sufix *-ia* (10). El gallec i castellà mostren *inmanente* i *inmanencia*. El català, *immanent* i *immanència*. El francès té *immanere*, i els derivats *immanent* i *immanence*. L'italià palesa *immanente* i *immanenza*.

2. 2. 2. *PERMANERE*

Té el sentit de «quedar-se, romandre durablement». El gallec, castellà i francès conserven l'infinitiu. Mostra dos derivats. El portuguès plasma *permanente* (igualment com el gallec, castellà, català, francès i italià conté

la desinència del participi de present llatí i conserva la vocal àtona final, si bé el català i el francès evidencien la pèrdua de la vocal àtona final) i *permanència* (com el gallec, castellà, català, francès i italià conté el sufix llatí *entia*, el qual manté la desinència del participi de present llatí, amb palatalització), amb el sufix *-ia*.

El gallec i el castellà plasmen *permanecer* (en lloc i en substitució de *remanecer*, i per influx del llatí PERMANERE apareix tardanament (s. xvi) el verb *permanecer*). *Permanecer* mostra palatalització i el sufix *-ecer*, per analogia amb *remanecer*. Molts verbs castellans palesen el sufix *-ecer* (*acontecer, agradecer, carecer, establecer, fallecer, fenecer, florecer, fortalecer, merecer, ofrecer, padecer, perecer, prevalecer, suceder*. . .). El sufix *-ecer* prové del sufix verbal llatí *scere*, i en portuguès i en castellà molts verbs en *-er* tenen variants secundàries en *-ecer* (segons Meyer-Lübke, en portuguès i castellà el sufix *-scere* es difongué més profusament que en les altres llengües romàniques). Tenen els derivats *permanente* i *permanencia*.

El català té *permanent* i *permanència*, l'occità mostra *permaner*, i el francès plasma *permanenter* (sense palatalitzar) i el derivats *permanent* i *permanence*. L'italià evidencia *permanente* i *permanenza*.

2. 2. 3. REMANERE

Té el valor de «restar, quedar-se». Es manté més o menys viu en les llengües romàniques, i ha donat derivats. El portuguès antic tenia *remãer* (amb pèrdua de *-n-* i nasalització de la *-a-*), el modern *remanecer* (igualment com el gallec i castellà hi veiem el sufix *-ecer*) i el derivat *remanente* (igualment com el gallec, castellà i francès conté el sufix *entia*, el qual manté la desinència del participi de present llatí i la vocal àtona final, si bé el català i el francès evidencien la pèrdua de la vocal àtona final) i *remanso*.

El gallec té *remanecer* («resultar, quedar») amb el derivat *remanente*, i *remanso* i *arremansarse* («ser semblant») (amb prefix, infinitiu sobre *remanso* i reflexiu). Aquest verb potser es creà perquè en els rabeigs de les *angostures* d'un riu, les aigües s'arriben a les penyes, o potser es tracti del resultat de l'encreuament de *remedar* amb *arribar*, de *remedar* o *arribar* amb *remansar*.

Al castellà antic (fins inicis del s. XIII) hi ha *remaner* i *remanecer* (el qual ja apareix al *Mío Cid*) i té els derivats *remanente* i *remanso* («lloc on es déte el corrent d'un riu»), que, igualment com el portuguès i gallec, ve de l'antic participi passiu de *remaner* (amb la nasal conservada per influx del verb) i *remansarse* (amb infinitiu sobre *remanso* i reflexiu). Al lleonès i aragonès hi ha *remaner*.

En català, la vocal *e* abans de l'accent esdevé *o* per influència de la labial que el segueix: *remaner* esdevé *romaner*, *romanir*, *romandre*. La vacil·lació entre *remaner* i *romaner* es manté fins a la fi del s. XIII. La terminació *-er*

aviat passà, per analogia, a les desinències més generalitzades: *-ir*, *-re*. Al principi, *remandre* i *romandre* tenien el valor semàntic de «restar en un lloc, en un estat», però aviat prengué el significat de «deixar de ser, deixar d'esdevenir-se, mancar de». L'ús de *romandre* començà a decaure, en l'estil popular, des de la fi de l'edat mitjana, si bé s'ha mantingut en el llenguatge culte. Tanmateix, al País Valencià i sobretot a les Illes es manté a la llengua popular, a causa de ser les variants més conservadores del català (el valencià i el balear són dialectes consecutius; el balear és una àrea isolada i tardana i el valencià és una àrea lateral i tardana). Té els derivats *remanent* o *romanent* i *romanalla*, amb el sufix *-alla*, que prové del sufix llatí *-alia*, que denota col·lectivitat.

A l'occità antic copsem *remaner* i *romaner* (per influència de la labial). Dins de l'occità, el bearnès antic palesa *remader*, amb dissimilació (-M'N- > -m'd-). A l'occità modern notem *remanejar* (amb el sufix verbal *-ejar* per analogia amb molts verbs: colpejar, festejar, manejar, puntejar, rodejar, temptejar. . .) i el seu derivat *remanejament*.

Al francès antic té (fins al s. XIII) *remaneir* (amb diftongació influïda, segons Wartburg, pel superstrat germànic), *remanoir* (amb dissimilació) (el normand i el picard mantenen *-ei-* mentre que en el francià es dissimilà) i *remaindre* (amb desinència *-re* analògica), del qual sorgeix l'anglès *remain* (per pèrdua de la terminació *-re*). Al francès modern es plasma *remanier* (la vocal s'obrí i es diftongà) i els derivats *remanent*, *remanence*, *remaniable* (amb el sufix *-ble*) i *remaniement* (amb el sufix *-ment*), que indiquen abstracció. A l'engadinès es plasma *rumañair* (la *e* es tanca en *u* per influència de la labial). A l'italià s'evidencia *rimanere* (la *e* es tanca en *i* en síl·laba inicial).

Dins el sard, el logudorès i sasserès mantenen *romanere* (amb labialització, com en català). Al romanès es palesa *ra#mi^nea* (la *a* llatina situada davant vocal es tanca en *a* breu, com en albanès, i després en *î* el tancament en *î* es present en les llengües eslaves i en el cas del romanès s'efectua a causa del superstrat eslau i de la influència de l'hongarès).

3. CONCLUSIONS

Tal com hem observat, el verb del llatí clàssic *manere* no ha deixat gaires romanalles en les llengües romàniques, si bé els seus derivats tenen una gran vitalitat en tota la Romània i, alguns d'ells, especialment en el català. Crec que *maner* té un paral·lelisme amb els verbs castellans *cluir* (<ll. vg. CLUDERE) (amb africació, fricativització i posterior pèrdua) o *ducir* (< ll. DUCERE), dels quals no es conserva el radical però els compostos (*concluir*, *incluir*, *recluir*; *conducir*, *deducir*, *inducir*, *producir*, *reducir*, *traducir*) es mantenen amb vigoria.

D'altra banda, alguns dels derivats de MANERE es conserven fossilitzats en corònims i llinatges, puix els mots envolupen el lèxic bàsic: *balma* («cavitat sota roca») (11); *borda* (té un origen incert, segurament pre-romà); *casa* (<ll. CASA); *castell* (<ll. CASTELLUM, «fort, reducte», diminutiu de CASTRUM, «campament fortificat, fortificació»); *cova* (prové d'una variant del ll. CAVA, «buit de dins, concavat». Probablement es tracta d'una COVA, variant arcaica i vulgar del mot llatí, que hauria quedat com a ll. vg. COVA, «cova, caverna»); *espluga*, «caverna, gran balma» (prové —per síncope de la vocal pre-tònica i sonorització de l'oclusiva sorda intervocàlica, la qual sembla que és per efecte del substrat cèltic i és característica de la Romània Occidental— del ll. vg. *SPELUCA, variant de SPELUNGA, i aquest manllevat del grec) (12); i també notem *mas* (<ll. MANSUM amb assimilació), i *masia*, derivat de *mas*. Així, els mots que es refereixen a l'habitatge de l'home o a la geografia són, òbviament, utilitzats en totes les llengües i romanen sota coronímics i cognoms (els llinatges solen basar-se en corònims i topònims).

Quant a les parles romàniques, observem que totes, òbviament, tenen semblances puix són filles de la llengua llatina vulgar o col·loquial, bé que entre les llengües pirenaïques (navarrès, alt aragonès, català pirenaic i occità —gascó—) hi hagi força similitud (en constatar aquesta semblança, Kuen, García de Diego i Rohlf s parlaren d'una família lingüística pirenaica, agrupada entre l'ibero-romànic i el gal·lo-romànic), i entre el català i el reto-romànic i entre el català i l'astur-leonès hi hagi una gran semblança (a més del pas de la *l-* inicial a *ll-*, el català oriental, igualment com l'asturià oriental, plasma la iodització en els grups consonàntics C'L, G'L, T'L i LY, mentre que el català occidental i l'asturià occidental no la palesen) (13). Aquestes similituds penso que es podrien justificar pel fet que les llengües pirenaïques, l'asturià i el reto-romànic presenten una situació força aïllada, la qual cosa fa que siguin més arcaïtzants, ja que no han evolucionat gaire i es mostren més properes al llatí (Bartoli, creador de la lingüística espacial o Neolingüística, en distribuir les llengües romàniques en àrees —teoria aerial: àrees laterals i centrals, àrees majors i menors, àrees tardanes i isolades— i poder ajudar a determinar els motius de les innovacions o conservacions, fixà que una àrea isolada propiciava poca evolució lingüística). Si bé Bartoli, a la llum de la geografia espacial no resolgué totes les qüestions, ell mateix, junt amb el seu col·laborador Bertoni i els seus seguidors Gamillscheg (deixeble de Meyer-Lübke) i Gilliéron (fundador de la Geolingüística), Kuen (deixeble de Gamillscheg), Veny (14), etc. han pogut explicar molts mots per mitjà dels principis de la Neolingüística.

La família lingüística corresponent als derivats (per sufixació o prefixació) del verb del llatí clàssic MANERE és, consegüentment, extensa, amb força vigoria, i es manifesta a totes les llengües romàniques i a d'altres llengües, així com s'interrelaciona amb grups semàntics, dels quals en resten testimonis arreu.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. -MOLL, F. B. , *Diccionari català-valencià-balear*, ed. Moll, Palma, 1983.
- ALIBERT, L. . *Dictionnaire occitan-français*, ed. Institut d'Études Occitans, Toulouse, 1966.
- AMBRUZZI, L. , *Nuovo dizionario spagnolo-italiano/italiano-spagnolo*, ed. G. B. Paravia & Co. , Torino, , 1966.
- BATTISTI, C. -ALESSIO, G. , *Dizionario etimologico italiano*, ed. G. Barbera, Firenze, 1966.
- CASTELLANOS, C. I R. , *Diccionari català-francès/francès-català*, ed. Enciclopedia Catalana, S. A. , Barcelona, 1979.
- CERDÀ, R. , *Curs «El català a la Romània»*, IX Curs de Filologia Catalana de la Càtedra Ramon Llull, Palma, 1986.
- COROMINES, J. , *Diccionario crítico y etimológico de la lengua castellana* , ed. Gredos, Madrid, 1954-1957 (DCEC).
- COROMINES, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, ed. Curial, Barcelona, 1983-1988 (DECLLC).
- FILIPOVICI, N. -SERRANO, R. , *Dictionar spaniol-romîn* ed. Stiintifica, Bucarest, 1964.
- FRANCO, X. L. , *Diccionario galego-castelan* ed. Galaxia, Vigo, 1975.
- JORDAN, I. -MANOLIU, M. , *Manual de lingüística romànica*, ed. Gredos, Madrid, 1980.
- LAUSBERG, . *Lingüística romànica*, ed. Gredos, Madrid, 1979.
- MACHADO, J. P. , *Dicionário etimológico de lingua portuguesa*, ed. Livros Horizonte, Lisboa, 1977.
- MEYER-LÜBKE, W., *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. Carl Winter, Heidelberg, 1968. (REW)
- PICOCHÉ, J. , *Dictionnaire etimologique du français*, ed. Le Robert, Paris, 1979.
- POKORNY, J. , *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* , ed. Francke, Berna, 1959-1969. (IEW)
- PRAT, C. , *Diccionari portuguès-català/català-portuguès*, ed. Pòrtic, Barcelona, 1982.
- ROHLFS, G. , *Estudios sobre el léxico románico*, ed. Gredos, Madrid, 1979.
- TAGLIAVINI, C. , *Orígenes de las lenguas neolatinas*, ed. FCE, México, 1981.
- VENY, J. *Els parlars catalans*, ed. Moll, Palma, 1982.
- VENY, J. , *Estudis de geolingüística catalana*, Edicions 62, Barcelona, 1978.
- VIDOS, B. E. , *Manual de lingüística romànica*, ed. Aguilar, Madrid, 1977.
- WAGNER, M. L., *Dizionario etimologico sardo*, ed. Carl Winter, Heidelberg, 1960-1962.
- WARTBURG, W. v. , *La fragmentación lingüística de la Romania*, ed. Gredos, Madrid, 1971.

WARTBURG, W. v. , *Fränzosisches etymologisches Wörterbuch*, Tübingen, Béle, Paris, 1922-1970. (FEW)

Gran enciclopèdia catalana, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1970-1983

NOTES

(1) El portuguès és una variant del gallec, si bé s'hi diferencia força a partir del s. xv pel fet que Portugal esdevinguí un Estat i per la influència dels mossàrabs de Lisboa i Coïmbra.

(2) Llengua germànica que, pel que fa al lèxic, és tant germànica com romànica, ja que Anglaterra, en sofrir la invasió dels normands, els quals parlaven el normand (dialecte francès) i hi romangueren des del 1066 fins al 1400, manté moltíssims mots del francès antic.

(3) Els dialectes del nord d'Itàlia comprenen el piemontès, llombard, emilià i lígur. Són anomenats gal·lo-italians perquè tenen semblança amb el gal·lo-romànic (occità, francès i francoprovençal. El francoprovençal és el conjunt de parlars estesos al voltant de Lió, Roan, Saint-Étienne, Bourg, Pontarlier, Grenoble, Lausana i Neuchétel. La denominació de «francoprovençal» la féu Ascoli el 1873, en veure que aquests parlars tenien trets comuns amb el francès i l'occità). Els dialectes gal·lo-italians tenen un substrat cèltic i formen part de la Romània Occidental, per la qual cosa sonoritzen les oclusives sordes intervocàliques. Quant al vènet, abasta un conjunt de dialectes que, pel vocalisme, s'acosten al toscà, i pel consonantisme, als dialectes gal·lo-italians.

(4) El sard abraça el sasserès, gal·lurès, logudorès, campidanès i nuorès. És enmig de la Romània Occidental i Oriental, i mentre el nuorès —el més arcaic— manté les oclusives sordes intervocàliques sense sonoritzar, el logudorès i campidanès les sonoritzen.

(5) La *borda* és, comunament, «una caseta per a gra i altres provisions, generalment a muntanya». és un mot propi de la zona muntanyosa de les llengües pirenaïques (basc, navarrès, aragonès —el mot verament aragonès sembla que és *buerda*, el qual roman en corònims—, català i occità), i el castellà i el francès el manllevaren. Té un origen incert, segurament preromà, i roman en coronímics. Potser el nom es podria relacionar amb *borda*, mot viu en els parlars occitans i francesos i que correspon al nom de mates com el siscall i la boga, que sovint s'han utilitzat per cobrir cabanes.

(6) Els mossàrabs eren cristians que vivien sotmesos a la dominació musulmana, però des del punt de vista idiomàtic són considerats mossàrabs els indígenes hispans que, encara que haguessin renegat del cristianisme, es mantenien fidels a la seva llengua romànica, la qual solia rebre el nom d'*aljamia*. Eren nombrosos a Coïmbra i Lisboa, a Andalusia, a Castella, al Llevant, a la vall d'Ebre i a Mallorca. El mossàrab ha pogut ser caracteritzat gràcies als glossaris, als topònims i a certs lexemes fossilitzats.

(7) El castellà *majada* i el portuguès *malhada* vénen probablement d'un *MACULATA derivat en el romanç hispànic del ll. MACULA («malla d'una xarxa», «teixit de malles»), amb el valor de «lloc on pernocta el ramat rodejat de xarxes». No ve, segurament, de MAGALIA, mot llatí d'origen púnic, car la -G- entre vocals en un derivat en -ATA no es perdria, puix aquesta consonant només es perd en romanç junt a una vocal posterior, o com a màxim, darrera l pre-tònica.

(8) El mot mesón, corrent en castellà en l'accepció «venta», «posada rural», és, segons Coromines, una continuació de la MANSIO o etapa nocturna de les postes romanes, si bé en l'accepció de «casa» és d'influència francesa, aportat pels monjos de Cluny i d'altres i pels pobladors francesos de Toledo.

(9) Observem la similitud entre el dalmàtic i el serbo-croat, car, si bé el serbo-croat és una llengua eslava que comprén la parla de dues ètnies diferents, serbis (ortodoxos; usen l'alfabet ciríl·lic) i croats (catòlics; usen l'alfabet llatí), el fet que la ciutat croata de Ragusa (actual Dubrovnik) pertanyés a la Dalmàcia i parlés el ragusà (varietat dalmata, junt amb el veglioto, el qual es parlava a l'illa de Krk), evidencia aquest paral·lelisme.

(10) El llatí popular rebé una influència germànica i el llatí medieval recull l'element popular. Així, la palatalització que sofrí el llatí medieval és per efecte de l'accent germànic.

(11) Mot comú del català i dels parlars occitans, i els romànics i alemanys dels Alps, fins al nord-oest d'Itàlia i sud de Bèlgica. És un mot d'origen pre-romà i d'etimologia incerta, potser indoeuropea, si bé a penes és possible de precisar si es formaria en cèltic, en lligur o —més aviat— en sorotàptic (els sorotaptcs eren un poble celta que parlava una llengua una mica diferenciada del cèltic). Al substrat sorotàptic es deu, segons Coromines, el pas de la L- inicial a LL, que ja és present al segle ix (si bé la grafia de la l- inicial catalana es manté fins al s. xvi i es palesa en cultismes) i que sols es conserva en dues llengües romàniques: astur-lleonès i català, a causa del conservadorisme d'aquestes parles romàniques; bé que altres lingüistes pensin que es deu al substrat sud-itàlic (osc, umbre).

(12) La variant *SPELUCA no apareix en baix llatí fins al s. XI, però avui està difosa des del Tirol al llarg dels Alps (*spelungo*), per Provença, Alt Lluenguadoc (*espalungo*, *espelungo*), i el català fins a l'Alt Aragó: en aragonès, navarrès, català, occità i reto-romànic hi trobem corònims. Del mot català *esplugar-se* en resultà el mot *aixoplugar-se* (amb diftongació, assimilació, palatalització i afegiment de la vocal epentètica -o-). El corònim i cognom navarrès Espronceda prové del col·lectiu *SPELUNCETA (amb pròtesi de la vocal palatal e-, síncope de la vocal pre-tònica, rotacisme i sonorització de l'oclusiva sorda intervocàlica, la qual sembla deguda a la lenició cèltica. La pròtesi de les vocals *e*, *i*, davant de sibilant, 'per tal de facilitar la pronúncia, ja es féu al llatí vulgar; així, la *e* protètica roman en totes les parles romàniques, llevat del sard, que té una *i* protètica, i de l'italià, que no té cap vocal protètica). Com que hi ha altres variants del tipus *SPELUCUS i *SPUCA, sembla que tant *SPELUCA com aquestes variants són degudes a una adaptació creixent del grecollatí SPELUNCA al mot SPECUS, nom llatí antic de la caverna.

(13) El ieisme és propi també de part del castellà, de l'aragonès, del francès i del romanès (el romanès actua semblantment al balear).

(14) El nostre gran dialectòleg i geolingüista ha justificat força paral·lelismes lèxics mitjançant les combinacions de les àrees proposades per Bartoli: català occidental i català oriental «arena/sorra», «eixir/sortir»; rossellonès-valencià i resta català «eix/fusell»; occidental-valencià-balear i resta català «granera/escombria»; així com paral·lelismes amb d'altres llengües romàniques.